

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Колобердянко І.І., к.е.н., доцент, Романова А.С.

Запорізький національний університет
Україна, 696000, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66
koloberdjanko@ukr.net, anasta.romanowa@i.ua

Ключові слова:

якість життя, показники якості життя, здоров'я, споживання, освіти, очікувана тривалість життя, споживчий кошик, прожитковий мінімум, Індекс людського розвитку.

У статті на основі аналізу понять «рівень» та «якість» життя досліджено сучасний стан якості життя населення України. Використовуючи відповідні критерії, проаналізовано основні показники, що впливають на якість життя в сучасних умовах, зокрема, здоров'я людей, споживання та освіти. Показано, як це впливає на середню тривалість життя жінок і чоловіків та позначається на причинах їх смертності. У зв'язку з цим проаналізовано склад споживчого кошика українця та зміну вартості окремих його складових. При цьому увага приділяється порівняльному аналізу мінімальної заробітної плати у 2017 та 2018 рр. Виходячи із встановленого прожиткового мінімуму українців, визначено відсоток населення, що проживає за межею бідності, та порівняно зі стандартами ООН щодо добових витрат на споживання і харчування. Враховуючи значний вплив освіти на якість життя, розглянуто проблеми української системи освіти та порівняно кількість студентів ВНЗ за джерелами фінансування за 2015-2018 навчальні роки. Наведено індекси, які оцінюють якість життя через систему розроблених індикаторів та показників, що спрямовані на вивчення окремих сторін життя людини і суспільства. Детально проаналізовано Індекс людського розвитку (ІЛР) населення України та методики його розрахунку. З'ясовано відмінності між Україною та іншими країнами за такими показниками, як тривалість життя при народженні та кількість років, яку людина присвятить навчанню. Розглянуто значення індексу людського розвитку, яке отримала Україна за 2017 рік, та її місце в рейтингу серед 189 країн світу. Досліджено зміну ІЛР з урахуванням соціально-економічної нерівності, наведено коефіцієнти для порівняння проявів нерівності в Україні, Росії та Казахстані. Наведено категорію, до якої відноситься Україна за ранжуванням на основі ІЛР.

QUALITY OF LIVING OF UKRAINE'S POPULATION IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC AND POLITICAL INSTABILITY

Koloberdianko I.I., PhD in Economics, associate professor, Romanova A.S.

Zaporizhzhya National University
Ukraine, 69063, Zaporizhzhya, Zhukovsky str., 66

Key words:

quality of life, quality of life, health, consumption, education, life expectancy, consumer basket, subsistence level, human development index.

In the article, based on the analysis of the concepts of "level" and "quality" of life, the present state of the quality of life of the population of Ukraine is investigated. Using the relevant criteria, the main indicators that influence the quality of life in modern conditions, including health, consumption and education, are analyzed. It shows how it affects the average life expectancy of women and men and affects the causes of their mortality. In this regard, the composition of the consumer basket of a Ukrainian and the change in the value of its individual components are analyzed. Attention is paid to the comparative analysis of the minimum wage in 2017 and 2018. Based on the established subsistence level of Ukrainians, the percentage of the population living below the poverty line and in comparison with the United Nations standards on daily consumption and consumption costs is determined. Taking into account the significant influence on the quality of life of education, the problems of the Ukrainian educational system and the comparatively high number of university students by sources of financing for the 2015-2018 academic years are considered. The indexes that assess the quality of life through the system of developed indicators and indicators aimed at studying the individual aspects of human life and society are given. The Human Development Index (HDI) of the Ukrainian population and the methods of its calculation are analyzed in detail. The differences between Ukraine and other countries have been determined according to indicators such as: life expectancy at birth and the number of years that a person will devote to study. The importance of the human development index, which Ukraine received in 2017 and its place in the ranking among 189 countries of the world, is considered. The change of the HDI considering the socioeconomic inequality has been researched, coefficients for comparison of manifestations of inequality in Ukraine, Russia and Kazakhstan are presented. The category, to which Ukraine belongs by ranking on the basis of HDI, is presented.

Постановка проблеми

Кожна держава повинна створювати сприятливі умови для того, щоб життя населення було довгим та здоровим. У складний для України економічний та політичний період це питання є дуже актуальним, коли на перше місце повинна стати проблема підтримання, стабілізації та забезпечення зростання рівня життя населення, створення умов для ефективного функціонування трудового потенціалу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Визначену проблему у своїх наукових працях досліджували Р. О. Маслик, [1], Р.В. Яковенко[2], М.Я. Хомяк [3], А.О. Чернушкіна[4]. Маслик Р.О. досліджував вплив бюджетних видатків у соціальній сфері на якість і рівень життя населення, здійснював оцінку показників стану рівня та якості життя населення з використанням переліку індикаторів соціальної безпеки України, визначив найбільш проблемні напрями фінансування соціального захисту населення України та зробив висновок, що рівень і якість життя населення в Україні перебуває на критичному рівні. Своєю чергою в праці Яковенко розглянуто якість життя як визначальну компоненту людського розвитку. Досліджувала проблеми рівня та якості життя населення України з урахуванням специфіки розвитку соціально-економічних процесів на сучасному етапі М.Я. Хомяк. А.О. Чернушкіна дослідила основні показники рівня життя та показники людського розвитку, визначила місце України на міжнародній шкалі людського розвитку. Невирішеність або часткове вирішення дискусійних питань щодо підвищення якості життя найбільшою мірою свідчить на користь актуальності обраної теми дослідження та її практичної значущості.

Формування цілей статті

Метою статті є дослідження основних показників, які впливають на якість життя населення, виявлення проблем та визначення місця України на міжнародній шкалі людського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Суспільний добробут населення конкретизується в термінах «якість» та «рівень» життя. Поняття рівня та якості життя між собою дуже тісно пов'язані, існуючи майже нерозривно. Якщо рівень життя певним чином вимірюється кількома показниками та порівнюється з показниками інших країн, то "якість життя" – це більш широке поняття, яке показує здатність людей задовольнити свої потреби. Ідея, що найбільш ефективним способом поліпшення якості життя є виробництво все більшої кількості товарів, є дещо спрощеною. Якість життя може бути відносно низькою навіть при високих темпах виробництва.

Термін «якість життя» інтерпретується в широкому та відносно вузькому розумінні. У широкому розумінні якість життя – це задоволеність населення життям із погляду різних потреб та інтересів, і включають у його зміст характеристики та індикатори рівня життя, умови праці та відпочинку, житлові умови, соціальне забезпечення, екологію, суб'єктивні оцінки тощо. У більш вузькому трактуванні з якості життя вилучаються економічні характеристики (власне характеристики рівня життя – доходи, споживання, вартість життя) [5, с.10–11].

Нині не існує загальноприйнятого наукового визначення «якості життя». Вважаємо, що найбільш точне визначення досліджуваного поняття наводять А. Н. Ткачов та Е. В. Луценко, які вважають, що якість життя – це комплексне поняття, яке в порівнянні у просторі й часі формі відображає ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини, що оцінюється за рівнем задоволеності людиною своїм життям за її власною суб'єктивною самооцінкою, і вимірюване компетентними та інформованими спеціалістами за набором об'єктивних показників [6].

Концепція якості життя включає всі аспекти взаємодії людини й навколишнього середовища. Для оцінки якості життя використовуються кількісні, якісні й інтегральні показники (рис.1):

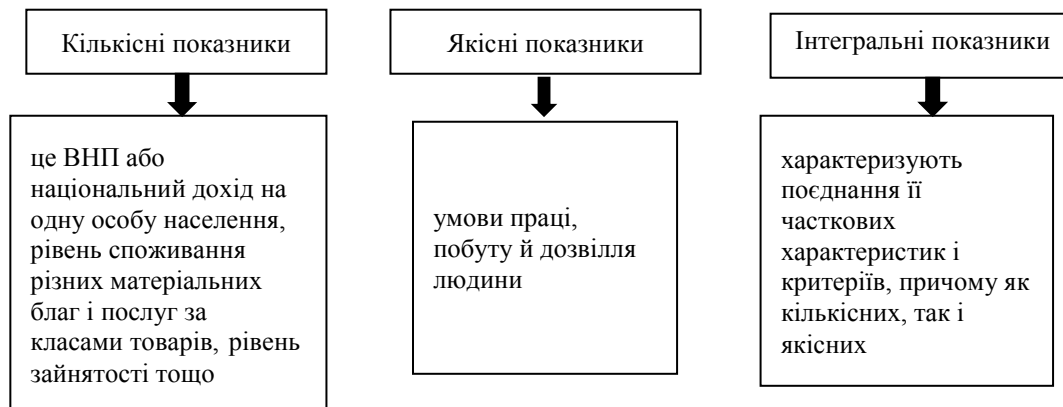

Рис. 1. Загальна характеристика показників, що оцінюють якість життя

Вирішальними показниками якості сучасного життя є 12 основних критеріїв (рис. 2), від яких залежить

якість життя населення країни та її місце в глобальному рейтингу якості життя.

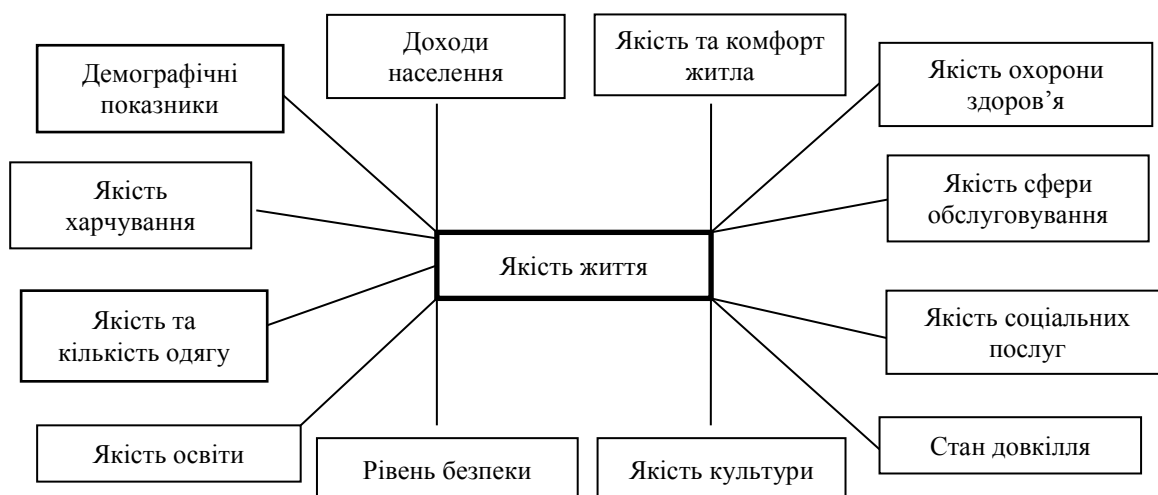

Рис. 2. Основні критерії, від яких залежить якість життя [7].

Класифікація Європейської економічної комісії ООН виділяє вісім груп показників якості життя, висуваючи на перше місце здоров'я, на друге – споживання, на третє – освіта.

Перше місце займає показник здоров'я, який включає такі демографічні показники: очікувана тривалість життя, рівень народжуваності, смертності, кількість шлюбів та розлучень.

Проаналізуємо детальніше стан найголовніших показників якості життя населення України.

Таблиця 1 – Середня очікувана тривалість життя при народженні

Рік	Чоловіки	Жінки
1990	65,60	74,82
2000	62,10	73,53
2010	65,28	75,50
2015	66,37	76,25
2016	66,73	76,46
2017	67,02	76,78

Джерело: Державна служба статистики України

Проаналізувавши табл. 1, можна зробити висновок, що в період з 1990 до 2017 років середня тривалість життя зростає: у жінок з 74,6 до 77 років, а в чоловіків – з 65,2 до 67 років та протягом останніх років залишається сталою. Тривалість життя жінок станом на 2017 рік складає в середньому 77 років, а чоловіків – 67 [8]. Найгострішою демографічною

проблемою сучасної України є висока передчасна смертність населення працездатного віку, особливо чоловіків. Дослідимо динаміку кількості померлих людей (тис. осіб) та причини їх смерті за 2015-2017 рр. (рис.3). Найпоширенішими причинами смерті є хвороби системи кровообігу та новоутворень.

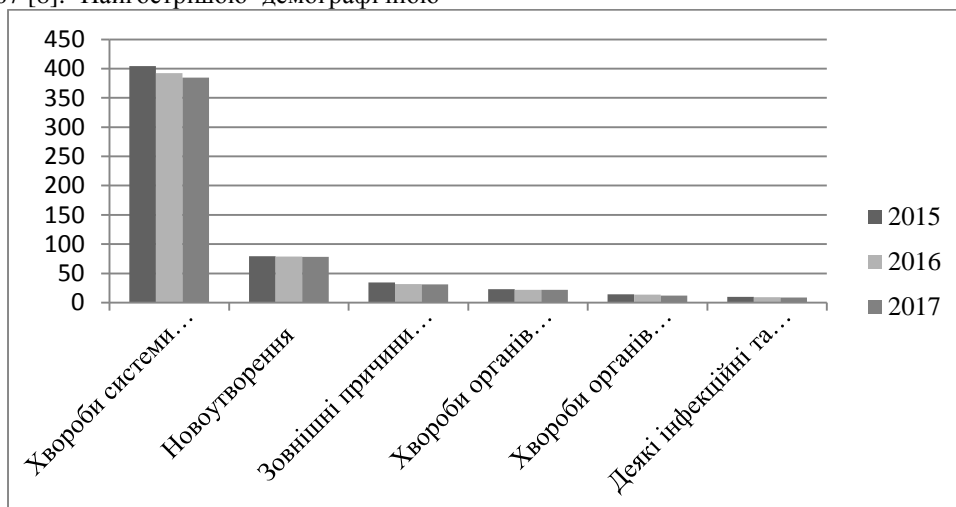

Рис. 3 Кількість померлих осіб за окремими причинами (тис. осіб)

Важливим показником якості життя є споживання, адже воно має прямий вплив на здоров'я населення, а

значить, і на такі його показники: очікувана тривалість життя, смертність. Споживання – це

показник, який включає в себе такі критерії: індекс споживчих цін, ВВП на одну особу, показник бідності, темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати. Зміни цих показників у негативний бік призводять до зниження доходу домогосподарств, який є важливим показником стану добробуту населення. Своєю чергою низькі доходи не дозволяють українцям повноцінно харчуватися, що є причиною погіршення здоров'я.

Споживчий кошик, який взято за основу визначення рівня прожиткового мінімуму, переглядається урядом раз на п'ять років, і останній раз він це робив у 2016 році. І хоча склад кошика не змінювався уже понад рік, цього точно не можна сказати про його вартість. Найбільше за 2017 рік змінилася ціна на м'ясо і молочні продукти. У середньому, зростання становило понад 25%. Для свинини і яловичини – близько 30%. Також подорожчало багато круп, включаючи рис. Припускають, що рис та інші крупи можуть подорожчати – від 5 до 15% у річному вираженні [9].

Таблиця 2 – Кількість студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання

	2015/16	2016/17	2017/18
Кількість студентів – усього, осіб	1605270	1586754	1538565
у т.ч. навчаються за рахунок коштів			
державного бюджету	732018	732949	684685
місцевих бюджетів	79446	73610	73083
юридичних осіб	10236	9624	7057
фізичних осіб	783570	770571	773740

Джерело: Статистичний збірник «Вища освіта в Україні» 2017 рік [10]

Важливою проблемою є те, що українська система освіти недостатньо відповідає потребам її економіки. Незважаючи на тривале навчання, українські працівники показують невисоку продуктивність праці.

Крім методик, які оцінюють якість життя безпосередньо через систему розроблених індикаторів та показників, відзначають ще кілька індексів, що спрямовані на вивчення окремих сторін життя людини й суспільства:

- індекс людського розвитку (ІЛР) (охоплює 189 країн світу);
- індекс добробуту (охоплює 110 країн світу);
- індекс/рейтинг міст із найвищою якістю (охоплює 215 міст світу);
- індекс якості життя (кількість охоплених країн змінюється з року в рік).

ІЛР вимірює досягнення країни з позиції стану здоров'я, здобуття освіти й фактичного доходу її громадян. У підсумковому рейтингу всі держави на основі ІЛР класифікуються на чотири категорії: країни з дуже високим, високим, середнім та низьким рівнем ІЛР [11].

В оновленій статистиці «Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй» (далі – ПРООН) представлено Індекс людського розвитку за 2017 рік для 189 країн і територій, визнаних ООН, а також ІЛР

У 2017 році мінімальна заробітна плата становила 3200 гривень. Сьогодні мінімальна заробітна плата складає 3723 гривень, а прожитковий мінімум – 1700. Проте все одно залишається багато українців, які живуть вкрай скромно – на межі бідності чи навіть за нею.

Згідно з даними Організації Об'єднаних Націй, за межею бідності проживає понад 80 відсотків українців. Як свідчать дані опитування КМІС (Київський міжнародний інститут соціології), у 2017 році 12 % українців вважали, що вони не мали достатньо грошей на їжу.

Важливе місце в системі показників якості життя займає освіта. У цій галузі у зв'язку з глибокою кризою зростає частка населення, яка просто не має змоги навчатися у вищих навчальних закладах, оскільки не вистачає коштів на оплату навчання, а кількість місць державного замовлення у вищих навчальних закладах щороку скорочується (табл.2).

з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН).

Між Україною та іншими країнами залишаються значні відмінності, коли йдеться про добробут населення. Дитина, народжена зараз у Норвегії – країні з найвищим ІЛР, ймовірно, проживе понад 82 роки і навчатиметься майже 18 років. Водночас хлопчик, народжений в Україні, найімовірніше проживе 63 роки і присвятить навчанню 12 років. Хоча значна нерівність виникає в багатьох країнах, включаючи деякі найзаможніші країни, у середньому такі країни як Україна, де фіксується нижчий рівень людського розвитку, зазнають більших втрат [12].

Загалом в Україні спостерігається тенденція до поступового покращення в сфері людського розвитку, але попереду ще чимало роботи: Україна перебуває на 88 місці у рейтингу зі 189 країн, для яких вираховується ІЛР. Проте такий показник все ж дозволив країні потрапити до вищої категорії людського розвитку. За 2017 рік Україна отримала значення ІЛР 0,751, що є нижчим за середнє значення для країн у групі з високим Індексом людського розвитку, який становить 0,757, та нижчим за середнє значення для країн Європи та Центральної Азії, що складає 0,771. У період з 1990 по 2017 рр. очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилася на 2,3 року, середня кількість років навчання збільшилася на 2,2 року. Останнім часом рівень життя в Україні, що визначається валовим

національним доходом (ВНД) на душу населення, дещо зріс: приблизно на 9% у 2015-2017 рр. [12].

Як і всі середні показники, ІЛР приховує нерівність розподілу людського розвитку серед населення на рівні країни. Через це, у 2010 році ПРООН представило Індекс людського розвитку з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН), який враховує нерівність у всіх трьох площинах ІЛР, шляхом «вирахування» середнього значення кожної площини відповідно до рівня її нерівності. ІЛР України за 2017 рік становив 0,751. Проте, коли значення зменшується з урахуванням нерівності, ІЛР падає до 0,701, втрата у 6,6% зумовлена нерівномірністю розподілу індексів за площинами ІЛР. Втрати через нерівність для Казахстану та Російської Федерації становлять 7,9% і 9,5% відповідно. Водночас коефіцієнт людського розвитку з урахуванням нерівностей для України становить 6,5%. ІЛР з урахуванням соціально-економічної нерівності впав до 0,701. Проте прояви нерівності в Україні спостерігаються менше, ніж в інших країнах, зокрема в Казахстані та Російській Федерації, які відповідно мають більший розрив – 7,9% та 9,5% відповідно. Отже, ІЛР з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН) для України засвідчує менше нерівностей, що стосуються валового національного доходу (ВНД), середньої тривалості життя та рівня знань, порівняно з деякими заможнішими сусідніми країнами [12].

Висновки

Проаналізувавши основні показники якості життя населення України, можна зробити такі висновки:

- здоров'я українського населення є під загрозою;
- спостерігаються високі показники передчасної смертності, особливо серед населення працездатного віку;
- Індекс людського розвитку станом на 2017 рік має значення 0,751, що є нижчим за середнє значення для країн у групі з високим Індексом людського розвитку, який становить 0,757, та нижчим за середнє значення для країн Європи та Центральної Азії, що складає 0,771.

Отже, якість життя населення України бажає бути кращою. Уряд держави повинен розробити ряд управлінських рішень щодо поліпшення ситуації та вдосконалення стану всіх показників, що визначають якість життя, аби повною мірою забезпечити гідний рівень життя задля формування фізично, політично, економічно та культурно здорової нації. І в цьому разі держава повинна бути готовою не тільки до підвищення рівня життя населення, але й до зміни усвідомлення населенням того, ким воно є, на яку якість життя заслуговує.

Література

1. Маслик Р. О. Оцінка якості життя населення як результат ефективної бюджетної політики соціального захисту в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки*. Полтава, 2015. № 1(1). – С. 49–54. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2015_1%281%29__9. (дата звернення: 01.11.2018).
2. Яковенко Р. В. Якість життя та соціальна політика в концепції людського потенціалу. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Кіровоград, 2012. № 22(2). – С. 450–456. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2012_22%282%29__76(дата звернення: 02.11.2018).
3. Хомяк М. Я. Рівень життя населення України та людська свідомість як основний фактор його підвищення. *Класичний приватний ун-т*, 2013. № 59–60. – С. 166–173.
4. Чернушкіна О.О. Україна у світовому рейтингу за індексом людського розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 3, т. 1. С. 80–84.
5. НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України. Рівень життя населення України / за ред. Л. М. Черенько. Київ : ТОВ «Вид-во «Консультант», 2006. 428 с.
6. Ткачев А. Н. Качество жизни населения как интегральный критерий оценки эффективности деятельности региональной администрации. *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. Краснодар, 2004. №4. С.123–138.
7. Якість життя українців – крізь терни до зірок. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/badikov/5a8ad026aa54b/> (дата звернення: 01.11.2018).
8. Державна служба статистики України. Демографічний щорічник «Населення України за 2016 рік». URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/naselen_2016.pdf (дата звернення: 01.11.2018).
9. Споживчий кошик українця URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/03/1/634573/> (дата звернення: 01.11.2018).
10. Державна служба статистики України. Статистичний збірник «Вища освіта в Україні». 2017 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm (дата звернення: 01.11.2018).
11. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь. Київ, 2013. 50 с. URL: https://www.idss.org.ua/monografii/UNDP_QoL_2013_ukr.pdf (дата звернення: 01.11.2018).
12. Індекс людського розвитку України URL: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/press_releases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.html (дата звернення: 01.11.2018).

References

1. Maslyk, R. O. (2015) Otsinka iakosti zhyttia naseleння iak rezul'tat efektyvnoi biudzhetnoi polityky sotsial'noho zakhystu v Ukraini. [Estimation of the quality of life of the population as a result of effective budget policy of social protection in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Ekonomichni nauky – Scientific herald of Poltava University of Economics and Trade. Economic Sciences*, 1, 49–54, Poltava, [in Ukrainian]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvypusk_2015_1%281%29__9 [in Ukraine].
2. Yakovenko, R. V. (2012). Yakist' zhyttia ta sotsial'na polityka v kontseptsii liuds'koho potentsialu. [Quality of Life and Social Policy in the Concept of Human Potential]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences*, 22(2), 450–456. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2012_22%282%29__76 [in Ukraine].
3. Khomiak, M. Ya. (2013). Riven' zhyttia naseleння Ukrainy ta liuds'ka svidomist' iak osnovnyj faktor joho pidvyschennia [The level of life of the population of Ukraine and human consciousness as the main factor of its increase]. *Klasychnyj pryvatnyj un-t - Classic Private Unitary Enterprise*, 59–60, 166–173 [in Ukrainian].
4. Chernushkina, O. O. (2018). Ukraina u svitovomu rejtyngu za indeksom liuds'koho rozvytku [Ukraine in the world ranking on the index of human development]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, Vol 1, No. 3, pp. 80–84 [in Ukrainian].
5. Cheren'ko, L. M. (Eds.) (2006). *Riven' zhyttia naseleння Ukrainy [The standard of living of the population of Ukraine]*. NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sots. doslidzh., Derzh. kom. statystyky Ukrainy - National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Demography and Social Sciences. Kyiv: TOV «Vyd-vo «Konsul'tant» [in Ukrainian].
6. Tkachev, A. N. (2004). Kachestvo zhizni naselenija kak integral'nyj kriterij ocenki jeffektivnosti dejatel'nosti regional'noj administracii. [The quality of life of the population as an integral criterion for assessing the effectiveness of the regional administration]. *Politematicheskij setevoj jelektronnyj nauchnyj zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta - Polytechnic Network Scientific Journal of the Kuban State Agrarian University*, 4, 38 [in Russian].
7. Yakist' zhyttia ukraintsiv – kriz' terny do zirok. [The quality of life of Ukrainians - through the thorns to the stars]. Retrieved from <https://blogs.pravda.com.ua/authors/badikov/5a8ad026aa54b/> [in Ukrainian].
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Demohrafichnyj schorichnyk «Naseleння Ukrainy za 2016 rik». [State Statistics Service of Ukraine. Demographic Yearbook "The Population of Ukraine for 2016"]. Retrieved from http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/naselen_2016.pdf [in Ukrainian].
9. Spozhyvchij koshyk ukraintsia [Ukrainian Consumer Basket]. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/03/1/634573/> [in Ukrainian].
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Statystychnyj zbirnyk «Vyscha osvita v Ukraini». 2017 r. [State Statistics Service of Ukraine. Statistical collection "Higher education in Ukraine"]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm [in Ukrainian].
11. Libanova, E. M., Hladun, O. M. & Lisohor, L. S. (2013) Vymiriuvannia iakosti zhyttia v Ukraini. [Measuring the quality of life in Ukraine]. Kyiv, [in Ukrainian]. Retrieved from https://www.idss.org.ua/monografii/UNDP_QoL_2013_ukr.pdf [in Ukrainian].
12. Indeks liuds'koho rozvytku Ukrainy [Human Development Index of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.html> [in Ukrainian].